

ПРАВА ОСОБИ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

THE RIGHT TO SOCIAL PROTECTION: INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORK

Рошканюк В.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Процес правового реформування в Україні безпосередньо відноситься також до реформування сфери соціального захисту. Автор висвітлює основні елементи вдосконалення законодавства щодо соціального захисту та наближення його до вимог міжнародної спільноти, підтверджує соціальну спрямованість державної політики та характеризує Україну як соціальну державу. У практичній площині цей процес виражається у встановленні на законодавчому рівні мінімальних стандартів соціального захисту.

Ключові слова: соціальна держава, соціальний захист населення, права людини, міжнародно-правові стандарти.

Процесс правового реформирования в Украине непосредственно относится также к реформированию сферы социальной защиты. Автор освещает основные элементы по совершенствованию законодательства по социальной защите и приближению его к требованиям международного сообщества, подтверждает социальную направленность государственной политики и характеризует Украину как социальное государство. В практической плоскости этот процесс выражается в установлении на законодательном уровне минимальных стандартов социальной защиты.

Ключевые слова: социальное государство, социальная защита населения, права человека, международно-правовые стандарты.

The process of legal reform in Ukraine directly relates also to reforming social security. The author covers the basic elements for improving the legislation on social protection and bringing it closer to the international community reaffirms the social orientation of public policy and describes Ukraine as a welfare state. In practical terms, this process is reflected in the establishment in law of minimum standards of social protection.

Key words: welfare state, social protection, human rights and international legal standards.

Постановка проблеми. Проведення в Україні реформування різних галузей права постійно актуалізує питання про приведення внутрішнього законодавства у відповідність до міжнародних стандартів. Означений процес безпосередньо відноситься також до реформування сфери соціального захисту. Прагнення держави вдосконалити законодавство щодо соціального захисту та наблизити його до вимог міжнародної спільноти ще раз підтверджує соціальну спрямованість державної політики та характеризує Україну як соціальну державу. У практичній площині цей процес виражається у встановленні на законодавчому рівні мінімальних стандартів соціального захисту.

В різний час питання міжнародних стандартів у сфері соціального захисту досліджувались такими вченими, як Е.І. Астрахан, К.С. Батигін, Н.Б. Болотіна, Н.П. Борецька, І.В. Гушнін, О. Ю. Єрмоловська, М.Л. Захаров, Е.Е. Мачульська, І.М. Сирота, В.Ш. Шайхатдінов і інші.

Метою цієї статті являється визначення предметної спрямованості правового регулювання міжнародними нормативно-правовими актами сфери соціального захисту, а також порівняння відображення права на соціальний захист у міжнародних та внутрішньодержавних актах.

Виклад основного матеріалу. Базисною умовою у процесі приведення внутрішнього законодавства у відповідність до вимог міжнародних актів у сфері соціального захисту є норми Конституції України. Так, статтею 9 Конституції України [1] встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на

обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства України. Окрім цього, ст. 19 Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV [6] визначено: «Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору».

На міжнародному та міждержавному рівні питання соціального захисту особи врегульовано нормами багатьох актів. Так, окремі питання соціального забезпечення осіб регулюються Конвенцією про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення № 118 [4], статтею 2 якої зазначено, що будь-який член Організації може взяти на себе зобов'язання виконувати положення цієї Конвенції відносно однієї або кількох сфер соціального забезпечення, перелічених нижче, щодо яких він має законодавство, котре ефективно застосовується на його території до його власних громадян:

1. Медична допомога;
2. Допомога у зв'язку з хворобою;
3. Допомога у зв'язку з вагітністю і пологами;
4. Допомога по інвалідності;
5. Допомога по старості;

6. Допомога у зв'язку з втратою годувальника;
7. Допомога у разі трудового каліцтва та професійного захворювання;
8. Допомога по безробіттю;
9. Родинні допомоги.

Окрім цього, кожний член Організації, стосовно якого ця Конвенція є чинною, надає на своїй території громадянам будь-якого іншого члена Організації, стосовно якого ця Конвенція також є чинною, однакові права зі своїми громадянами як відносно поширення на них законодавства, так і відносно права на допомогу в кожній галузі соціального забезпечення, щодо якої він взяв на себе зобов'язання, котрі випливають з цієї Конвенції. Відносно допомоги у разі втрати годувальника рівні права поширюються на утриманців громадян члена Організації, щодо якого ця Конвенція є чинною, незалежно від громадянства таких утриманців.

Стаття 4 Конвенції також визначає, що надання видів допомоги, за винятком медичної допомоги, допомог у зв'язку з хворобою, допомоги у разі трудового каліцтва і професійного захворювання та родинних допомог, може бути підпорядковано умові проживання на території того члена Організації, згідно з чийм законодавством нараховуються дані види допомоги, і вимозі, щоб одержувач або, відносно до виплати допомоги у зв'язку з втратою годувальника, сам годувальник перебував там протягом певного строку, який, залежно від випадку, не повинен перевищувати:

1. Шести місяців безпосередньо перед поданням заяви про призначення допомоги відносно допомоги у зв'язку з вагітністю і пологами та допомоги по безробіттю;

2. П'яти безперервних років, які безпосередньо передують заяві про призначення допомоги по інвалідності або які безпосередньо передують смерті – відносно допомоги у зв'язку з втратою годувальника;

3. Десяти років після досягнення вісімнадцятирічного віку, причому цей період може охоплювати п'ять безперервних років, які безпосередньо передують поданню заяви, щодо допомоги по старості.

Подібні за змістом сфери, у яких забезпечується соціальний захист, передбачені також Конвенцією про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення № 157 [2]. Зокрема, дія Конвенції поширюється на такі з нижчеперелічених галузей соціального забезпечення: медичне обслуговування; допомоги на випадок хвороби; допомоги по материнству; допомоги по інвалідності; допомоги по старості; допомоги у разі втрати годувальника; допомоги у разі трудового каліцтва та професійного захворювання; допомоги по безробіттю; родинні допомоги. В той же час дія цієї Конвенції не поширюється ні на соціальні системи для службовців, ні на спеціальні системи для жертв війни, ні на системи соціальної та медичної допомоги.

Більш детально та предметно питання пов'язані із настанням окремих соціальних ризиків, таких, наприклад, як інвалідність чи втрата годувальника, регламентує Конвенція про допомоги по інвалідності,

по старості і у зв'язку з втратою годувальника № 128 [3]. Відповідно до статті 7 цієї Конвенції кожний член Організації, відносно якого цей розділ Конвенції є чинним, забезпечує особам, котрі підлягають забезпеченню, надання допомоги по інвалідності. До охоплюваного випадку належить нездатність в установленій мірі займатися будь-якою оплачуваною діяльністю, коли припускається, що ця нездатність буде постійною або коли вона не усувається до моменту закінчення встановленого періоду тимчасової або початкової непрацездатності.

Відповідно до ст. 9 Конвенції № 128 забезпеченню підлягають такі особи:

1. Або усі, хто працює за наймом, серед них – учні;

2. Або визначені категорії самодіяльного населення, які становлять не менш, ніж 75 відсотків усього самодіяльного населення;

3. Або всі жителі чи ті жителі, кошти яких за період охоплюваного випадку не перевищують меж, встановлених згідно з положеннями статті 28.

Допомога по інвалідності відповідно до ст. 10 Конвенції надається у вигляді періодичних виплат, обчислюваних таким способом:

1. Коли забезпеченням охоплено тих, хто працює за наймом, або категорії самодіяльного населення – згідно з положеннями статті 26 або статті 27;

2. Коли забезпеченням охоплено всіх жителів або тих жителів, кошти яких за період охоплюваного випадку не перевищують установлених меж – згідно з положеннями статті 28.

Допомога, зазначена в статті 10, коли настає охоплюваний випадок, забезпечується принаймні:

1. Особі, що підлягає забезпеченню, котра до настання охоплюваного випадку набула згідно з установленими правилами стаж, який може бути 15-річним стажем сплати внесків або роботи за наймом, або 10-річним стажем проживання в країні;

2. Коли у принципі забезпеченням охоплено все самодіяльне населення – особі, що підлягає забезпеченню, яка до настання охоплюваного випадку набула згідно з установленими правилами трирічний стаж сплати внесків, і за яку в період її працездатного віку було внесено встановлену річну або середньорічну кількість внесків.

Розділом 3 зазначеної Конвенції регулюється призначення та виплата допомоги по старості; так, кожний член Організації, стосовно якого цей розділ Конвенції є чинним, забезпечує особам, що підлягають забезпеченню, допомогу по старості. Охоплюваним випадком є досягнення встановленого віку. Встановлений вік не перевищує 65 років. Проте компетентний орган влади може встановити більш високу вікову межу з належним урахуванням демографічних, економічних та соціальних критеріїв, підтверджуваних статистикою. Якщо встановлений вік дорівнює 65 рокам або старіший, вік знижується за певних умов відносно осіб, котрі були зайняті на таких роботах, які для потреб надання допомоги по старості національне законодавство розглядає як важкі або шкідливі.

Допомога по старості відповідно до ст. 17 Конвенції надається у вигляді періодичних виплат, обчислюваних таким способом: а) коли забезпеченням охоплено категорії громадян, що працюють за наймом, або категорії самодіяльного населення; б) коли забезпеченням охоплено всіх жителів або тих жителів, кошти яких за час охоплюваного випадку не перевищують встановлених меж.

Допомога, зазначена в статті 17, забезпечується принаймні:

1. Особі, що підлягає забезпеченню, котра до охоплюваного випадку набула згідно з установленими правилами стаж, який може бути 30-річним стажем сплати внесків чи роботи за наймом або 20-річним стажем проживання в країні;

2. Коли в принципі забезпеченням охоплено все самодіяльне населення – особі, що підлягає забезпеченню, яка до охоплюваного випадку набула встановленого стажу сплати внесків і за яку у період її працездатного віку було внесено установлену середньорічну кількість внесків.

Допомога у зв'язку з втратою годувальника визначається відповідно до розділу 4 Конвенції. Відповідно до ст. 20 розділу 4 Конвенції кожний член Організації, відносно якого цей розділ Конвенції є чинним, забезпечує особам, що підлягають забезпеченню, надання допомоги у зв'язку зі смертю годувальника. До охоплюваного випадку належить втрата засобів до існування вдовою або дитиною внаслідок смерті годувальника. Для вдови право на допомогу може обумовлюватися досягненням установленого віку. Такий вік не може бути більший від віку, встановленого для отримання допомоги по старості. Жодної вимоги щодо віку не встановлюється, якщо вдова: є інвалідом у встановленому розумінні або виховує дитину, яка була на утриманні небіжчика.

Для того, щоб вдова, яка не має дітей, мала право на допомогу у зв'язку з втратою годувальника, може вимагатися певна тривалість перебування в шлюбі з небіжчиком.

Статтею 22 передбачено, що забезпеченню підлягають такі особи:

1. Або дружини, діти та інші встановлені національним законодавством утриманці будь-яких годувальників, які працювали за наймом чи були учнями;

2. Або дружини, діти та інші встановлені національним законодавством утриманці годувальників, які належали до визначених категорій самодіяльного населення, котрі становлять не менше, ніж 75 відсотків всього самодіяльного населення;

3. Або всі вдови, всі діти та всі інші встановлені національним законодавством утриманці, що втратили годувальників, котрі проживають у країні і, якщо це застосовно, кошти яких за час охоплюваного випадку не перевищують установлених меж.

Допомога забезпечується в охоплюваному випадку принаймні:

1. Або особі, що підлягає забезпеченню, годувальник якої мав відповідно до встановлених правил стаж, який може бути 15-річним стажем сплати внесків чи роботи за наймом або 10-річним стажем про-

живання; проте стосовно допомоги, виплачуваної вдові, замість такого стажу може вимагатися наявність установленого строку проживання такої вдови в даній країні;

2. Або коли в принципі забезпеченню підлягають дружини і діти всіх осіб, які належали до самодіяльного населення, – особі, що підлягає забезпеченню, годувальник якої набув відповідно до встановлених правил трирічний стаж сплати внесків і за годувальника якої під час його працездатного віку було внесено встановлену річну або середньорічну кількість внесків.

Окрім цього, слід відмітити, що з метою координації співпраці щодо реалізації права осіб на соціальний захист між членами організації Міжнародною організацією праці було окремо прийнято Рекомендацію щодо встановлення міжнародної системи забезпечення прав у галузі соціального забезпечення № 167 [5]. Так, згідно вимог цієї Рекомендації, Відповідним членам Організації (в розумінні цієї Рекомендації «член Організації» означає будь-яку державу-члена Міжнародної організації праці) потрібно прагнути до укладання дво- чи багатосторонніх угод про соціальне забезпечення, які поширюються на дев'ять галузей соціального забезпечення, зазначених у параграфі 1 статті 2 Конвенції 1982 року про збереження прав у галузі соціального забезпечення, розвитку координації відповідних дво- чи багатосторонніх актів щодо соціального забезпечення, які мають для них силу, та до укладання з цією метою міжнародної угоди за сприяння, в разі потреби, Міжнародного бюро праці.

Члени Організації повинні укласти між собою та іншими відповідними державами належні адміністративні або фінансові угоди з метою усунення можливих перешкод при виплаті пенсій по інвалідності, старості та у разі втрати годувальника, допомоги на випадок трудового каліцтва і професійного захворювання, а також допомоги на випадок смерті, право на отримання яких набувається на підставі їхнього законодавства, правомочним особам, котрі є громадянами члена Організації, біженцями чи особами без громадянства, які проживають за кордоном.

Висновки. Отже, проаналізувавши наведений вище матеріал, потрібно відзначити, що міжнародні норми у сфері соціального захисту виділяють такі окремі підгалузі, у яких реалізовується право на соціальний захист, як: медичне обслуговування; допомоги на випадок хвороби; допомоги по материнству; допомоги по інвалідності; допомоги по старості; допомоги у разі втрати годувальника; допомоги у разі трудового каліцтва та професійного захворювання; допомоги по безробіттю; родинні допомоги. З метою реалізації права особи на соціальний захист у вказаних випадках Організацією об'єднаних націй та Міжнародною організацією праці прийнято цілий ряд конвенцій та рекомендацій, які детально визначають охоплювані випадки (соціальні ризики), категорії осіб, що мають право на отримання забезпечення, а також передбачають гарантії щодо виплати пенсій та допомог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. – 1996 р. – № 30.
2. Конвенція про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення № 157 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.993_012.
3. Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника № 128 (набула чинності 01 листопада 1969 року) // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.993_326.
4. Конвенція про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення № 118 (набула чинності: 25 квітня 1964) // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.993_017.
5. Рекомендація щодо встановлення міжнародної системи забезпечення прав у галузі соціального забезпечення № 167 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.993_277.
6. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. // Голос України від 03.08.2004 р. – № 142.